

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kósa László:

Néprajz a középiskolában

A középiskolás diákok önkéntes gyűjtőként a XIX. század közepétől részt vesznek a néprajzi gyűjtésekben. Az 1850-es és 1860-as években Csaplár Benedek piarista tanár Szegeden és Nyitrán tanítványaival gyűjtetett néphagyományt. Ipolyi Arnold számára 1859 és 1864 között a marosvásárhelyi református kollégium diákjai Szabó Sámuel tanáruk vezetésével mintegy 900 tételből álló értékes népköltési gyűjteményt hordottak egybe. A század végén a nagyenyedi református kollégiumban Lázár István elsőként fogalmazta meg, hogy a népi kultúra ismerete és megbecsülése hazaszeregetre nevel és részévé kell válnia a középiskolai oktatásnak. Diákjainak írásbeli feladatokat adott, melyben szülőhelyük népszokásairól és népköltészetéről kellett beszámolniuk.¹

A XX. század elején Sebestyén Gyula vezetésével a Folklore Fellows magyar osztálya szervezett népköltészeti gyűjtéseket az ország középiskoláiban és néhány főiskoláján. A legeredményesebben gyűjtő diákok a Néprajzi Társaság, a Kisfaludy Társaság, a Néprajzi Múzeum és magánosok által felajánlott díjakat kaptak. A nagyszalontai diákok gyűjtéséből válogatás jelent meg a Magyar Népköltési Gyűjtemény utolsó köteteként.² 1919-ben a néprajz középiskolai tantárggyá tételét kérte a Néprajzi Társaság, a terv azonban nem valósult meg. Az 1930-as években ismét fölvetődött, hogy valamilyen formában a néprajz is helyet kapjon a középiskolai oktatásban. Az 1934. évi XI. tc. alapján készült tanterv a néprajzot a földrajz keretében vezette be a tanulmányi anyagba. Bálint Sándor a tanítóképzés szempontjából vette számba a néprajzi ismeretek tanítását.³ Tálasi István arról írt tanulmányt, hogyan érvényesülhet a néprajzi szemlélet és ismeret a középiskolai tantárgyakban.⁴ N. Bartha Károly a debreceni református tanítóképző diákjaival végeztetett néprajzi gyűjtőmunkát. Györffy István művelődéspolitikai tervezetében alapvető szerepet szánt a középiskolai oktatásban a néprajznak.⁵

1939 nyarán a Táj- és Népkutató Intézet kiskunhalasi táborában merült fel a középiskolás táj- és népkutatás megszervezésének gondolata. 1939 és 1940 őszén neves szakemberek előadói közreműködésével táj- és népkutató szakkörvezetői tanfolyamot rendeztek a középiskolai tanároknak. 1941-ben első ízben országos táj- és népkutató pályázatot hirdettek diákok számára, melyre 16 középiskolából 131, túlnyomó részt néprajzi pályamunka érkezett be. A legjelentősebb anyagot a debreceni református kollégium „Csüry Bálint táj- és népkutató osztálya” küldte be. Munkájukból Végh József vezető tanár módszertani tanulmányának kíséretében önálló kötet is napvilágot látott.⁶ A pályázatoktól függetlenül jórészt ezekben az években gyűjtötték össze Konsza Samu, a sepsiszentgyörgyi Mikó-kollégium tanára és diákjai a

¹ Iskola és ethnográfia. Országos Ref. Tanáregyesület Évkönyve az 1903–1904. évre. Debrecen, 1904.

² Nagyszalontai gyűjtés. Szerk. Szendrey Zsigmond. Bp., 1924.

³ Ethnographia, 1937.

⁴ Néprajz és középiskola. A hódmezővásárhelyi ref. Bethlen Gábor Gimnázium 1937–38. év értesítője.

⁵ Néphagyomány és nemzeti művelődés. Bp., 1939.

⁶ Táj- és népkutatás a középiskolában. Bp., 1942.

Háromszéki magyar népköltészet hatalmas anyagát.⁷ A nagy eredményeket ígérő gyűjtőmozgalom a háborús események miatt félbeszakadt.

A II. világháború után ismét kísérlet történt a néprajz középiskolai tantárggyá tételére. A mezőgazdasági középiskolák 3. osztályában rövid időre be is vezették a tanítását Balassa Iván tankönyve alapján;⁸ a nyíregyházi gimnáziumban pedig rendkívüli tantárgyként tanították. A középiskola és a néprajz kapcsolata azonban mégsem a néprajz önálló tantárggyá válása, hanem a szakköri munka kifejlődésének irányába alakult. A Néprajzi Múzeum a Népművészeti Intézettel karöltve 1952-ben hirdetett először országos társadalmi néprajzi gyűjtőpályázatot, melyen a felnőttek mellett diákok is részt vehettek egyéni vagy szakköri pályamunkákkal. 1959-től az MTA Nyelvtudományi Intézetével közösen országos néprajzi és néprajzi gyűjtésként hirdették meg az évenként megújuló pályázatot. A középiskolás szakkörök és az egyéni diákpályázók dolgozatait két esztendőnként a KISZ Központi Bizottsága által rendezett Országos Diáknapok (Helikoni Ünnepek, Keszthely; Sárospataki Diáknapok; Erkel Diákünnepek, Gyula; Soproni Diáknapok; Egri Gárdonyi Diáknapok) alkalmából bírálják el, és az országos pályázat ifjúsági tagozatának díjaival jutalmazzák. Az 1960-as években a középiskolások néprajzi gyűjtőmunkája jelentős eredményeket hozott, a néphagyományokat megbecsülő szocialista hazafiságra nevelés eszköze lett. Néhány néprajzi szakkör könyv alakban is megjelentette tagjainak legjobb dolgozatait.⁹ Hasonló munka jelent meg Romániában¹⁰ és Szlovákiában¹¹ is.

A néprajzi ismeretek érvényesülését a középiskolás tankönyvekben és tantervekben (irodalom, történelem, földrajz, rajz, ének) 1969-ben Szegeden a TIT Csongrád megyei szervezete által rendezett országos értekezlet vizsgálta meg. Az 1970-es évek második felében készült oktatási reformban fakultatív tárgyként a gimnáziumi tantervben helyet kapott a néprajz is. A középiskolások néprajzi gyűjtő tevékenysége a honismereti mozgalom fontos részét alkotja.

Magyar Néprajzi Lexikon Budapest, 1981. IV. kötet, 5–6.

Nyárády András nyomában Felsőnyárádon

2002. október 18-a óta Nyárády András nevét viseli a borsodi Felsőkelecsény általános iskolája. A névválasztás gondolata már tíz évvel korábban fölmerült, de különböző okokból akkor mégsem került sor a névadásra. 2000-ben megjelent *A mi falunk, Felsőnyárád* című könyvünk, amelyben többek között a település jelentős személyiségeiről is olvashatunk. Ekkor ismertük meg Nyárády András élettörténetét, s ezután következett az elhatározás és a tett: az ő nevét vette fel iskolánk.

A falukönyv elkészítésével, kiadásával *Kornyáné dr. Szoboszlai Ágnes* egyetemi docens, Felsőkelecsény szülötte régi álmát valósította meg. A debreceni egyetemen diákjaival együtt sok éven át gyűjtötte a nyelvi, néprajzi, történelmi, földrajzi és más ismereteket, feltárta a települési sajtóságokat. Terjedelmes, 550 oldalnyi anyag kerül a nagyon színvonalas kötetbe. A Nyárády András életéről szóló részt a 2003-ban elhunyt Nyárády Gábor író, újságíró alkotta meg. A névazonosság keltette fel figyelmét, s bár rokon kapcsolat nem sikerült föltárnia, az érdekes életút rajzát neki köszönhetjük. Nyárády András élettörténetének a rá vonatkozó írásos anyag szűkössége miatt vannak homályos szakaszai, de tudjuk, hogy az 1650-es években született és 1710-ben halt meg. Felsőnyárádon élt, harcolt a török ellen, ezért I. Lipót császár-

⁷ Megjelent: Marosvásárhely, 1958.

⁸ Magyar néprajz. Bp., 1947.

⁹ Például: Néphagyományok Borsodban (szerk. Bartha László, Miskolc, 1969, 1970. A miskolci 1. sz. ipari szakközépiskola évkönyve). Népköltészet (szerk. Zupkó Béla, a mezőkövesdi Földes Ferenc középiskolák kollégium Györfry István néprajzi szakkörének anyagából). Kecskeméti Néprajzi Közlemények 1969–1970. (szerk. Gémes Balázs, a 607. sz. ipari szakmunkásképző iskola honismereti szakkörének közlönye). Stb.

¹⁰ Háromszéki népballadák. Szerk. Albert Ernő – Faragó József. Bukarest, 1973.

¹¹ Kodály Zoltán nyomában. Szerk. Mórocz Károly. Pozsony, 1978.

tól armálist kapott, majd II. Rákóczi Ferenc seregébe állt, ahol az ezereskapitányságig vitte. Helyi kötődése mellett élete példája alapján választottuk iskolánk névadójának.

2003. október 14-én ünnepi műsorral kezdtük a tiszteletére szervezett rendezvénysorozatot. Emlékműsorunk a magyar történelem szabadságharcait állította középpontba. Másnap a nyékládházi zeneiskola diákjaival közös hangversenyre került sor, a harmadik napon pedig történelmi és sportvetélkedő volt a történelmi és ügyességi feladatok összekapcsolásával. A programsorozat negyedik napján Kornyané dr. Szoboszlai Ágnes tanárnő a régi iskolai életéről beszélgetett tanulóinkkal, a zárónapon pedig lovasbemutatóra került sor. Elhatároztuk, hogy a jövőben évenként *Nyárádi Sulinapokat* tartunk, s megemlékezünk Nyárády Andrásról, a Rákóczi vezette szabadságharcról, nemzeti történelmünk eseményeiről, nagy alakjairól. Ezt azért tartom fontosnak, mert az ismeretek bővítésére ad alkalmat, és erősítjük a mi kis közösségünk összetartozását. Talán lesznek tanítványaink között olyanok, aki kedvet kapnak a további kutatáshoz, s feltárják Nyárády András életútjának még ismeretlen szakaszait s közösségünk más értékeit. Fontosnak tartom a múlt, a jelen és a jövő összekapcsolódását, annak felismerését, hogy az egyén és a közösség számára is sokat jelent a közös sors. A mi településünk és környéke fiataljaink számára nem ad távlatokat, aki munkából akar megélni, annak – sajnos – sok esetben el kell költöznie innen. A hagyományok azonban erősítik a gyökereket. 700 éves múltunk van, a jelenen túl jövőnk is kell hogy legyen.

Kun Ilona

Élet a házban

Baksa Brigitta hon- és népismereti tankönyve 5. osztályosok számára

A kisebb magánkiadók után 2003-ban a Nemzeti Tankönyvkiadó is jelentkezett egy hon- és népismereti tankönyvvel az általános iskolások 5. osztálya számára. Fontos jelenségnek tartjuk, hogy a 2001 őszén bevezetett kerettanterv lehetőségeihez igazodva ez a nagy hagyományú kiadó is kiterjesztette érdeklődését erre a területre. *Baksa Brigitta* az úgynevezett „A” változatot alapul véve alkotta meg a 18 tanórára tervezett 88 oldalas tankönyvet és a CD-n rögzített 132 oldalas tanári kézikönyvét. *Élet a házban*: ez a tankönyv találó címe; hangzásában és tartalmában a *haza* és az *otthon* fogalmát idézi föl, ezáltal közel viszi tartalmát mind az iskolai nevelőmunka, mind a tanulói érdeklődés igényeihez. A ház meg ami benne van, ami falai között és körül folyik egységes szerkezetben jeleníthető meg, ez ennek a megközelítésnek a nagy előnye. Az öt fejezet a ház, a konyha, a szoba bemutatása után a hétköznapok és az ünnepek hagyományrendjét ismerteti meg.

A szakmailag hiteles tananyag a néprajz fontos fogalmait érteti meg a tanulóval, alkalmas tehát arra, hogy a tantervi célok megvalósuljanak. Aggályunk legfeljebb az ismeretelemeknek nagy száma miatt támad. A tankönyvet ugyan kipróbálták az iskolai gyakorlatban, a heti egy óra azonban kevésnek látszik ahhoz, hogy rögzíteni lehessen a tananyagba épült földrajzi ismereteket (pl. a hajléktípusok elterjedése), technikákat (pl. a falazat, a tető formái, edény- és bútortípusok), népművészeti sajátosságokat (pl. fazekasság, szöttes- és hízmésminták), a két tucatnyi gyermekjátékot, a tucatnyi ünnepi szokást, a sok viseletdarabot. Az a helyes törekvés, hogy a tanulókat a lexikon használatára neveljük és további ismeretelemek önálló megszerzésére ösztönözzük, ugyancsak plusz időt igényel a tanulóktól. A problémát érzékeli a szerző is, s közvetve két eljárást ajánl a terhelés enyhítésére. Az egyik: az ismeretek egy részét elegendő a felismerés szintjén elsajátítani; a kiegészítő ismereteket a könyv eleve kék színnyomással különíti el a törzsanyagtól. A másik: a rokon tantárgyakkal való koncentráció keretében a technika, a környezetismeret, az irodalom, a rajz, a testnevelés átválthatja bizonyos tudáselemek elmélyítését.

A tankönyv változatos és mozgósító erejű; fogalomértelmezése, szemléltető anyaga és gyakorlatrendszere egyaránt megfelel a korszerű munkáltató tankönyv alapkövetelményeinek. Amikor a túlterhelés veszélyét említjük, voltaképpen nem a tankönyvet hibáztatjuk, hanem a rendelkezésre álló órakeret szűkösségét jelezzük. Pedagógiai szempontból átgondolt az a tö-

rekvés, hogy a könyv igyekszik a tanulók személyes érintettségére utalni, hogy gyakran előzetes megfigyelési vagy gyűjtő feladatot ad, hogy az ismeretanyagot jól megválasztott illusztrációkkal kíséri, hogy többféle gyakorlatot kínál a tudás elmélyítésére és alkalmazására. A térbeli tájékozódás és a helyhez kötés követelménye megvalósul, a feladatok fokozatosan nehezednek.

Nagy segítséget jelent a tankönyvet használó pedagógus számára, hogy a szerző és a kiadó egy CD-n kézikönyvként szolgáló útmutatást ad az oktatás egész folyamatára. Ebben a szerzői szándék kifejtésén túl a kipróbálás tapasztalatai is megfogalmazódnak. Kész tanmenetet, kidolgozott óravázlatokat, közvetlenül alkalmazható feladatlapokat találunk rajta. Útmutatást kapunk vetélkedő szervezéséhez, kiegészítő információkhoz jutunk egyes tananyagrészek elmélyültebb bemutatásához, az ajánlott szakirodalom jegyzékét is megtaláljuk. Az első ismerkedés alkalmával kellemetlenül lep meg, hogy ez a kézikönyv technikailag kidolgozatlan, mert megformálói nem éltek a szövegszerkesztésnek a mai lehetőségek mellett könnyen alkalmazható változatosabb és igényesebb formáival. Olyan így ez az útmutató, mint amikor egy könyv stencilezett eljárással jelenik meg. Vagyis a tankönyv kiállításához képest az útmutató jóval kezdetlegesebb formában készült. Szerencsére a tartalmi értékek feledtetik velünk ezt az első (és egyetlen) kellemetlen meglepetést.

A szerző szándéka szerint a családból, a személyes élményből kiindulva tágíthatjuk az ismeretkört a népi kultúra átfogó bemutatásáig, a dédszülők korának rekonstrukciójáig. Az egyéni ismeretszerzés mellett eredménnyel alkalmazható a csoportmunka, amelynek során tanuló vezetése mellett a kevésbé aktív gyermekek is bevonhatók a feladatvállalásba. A munkáltatás több ajánlott formájával, lehetőségével élhet a tanár. Hasznosnak ítéljük, hogy a kézikönyv az eredményesség visszajelzésére is lehetőséget ad, a 18 óra tananyagának elsajátítását négy ellenőrző feladatsorral mérhetjük.

Összefoglalóan megállapítható, hogy mind néprajzi, mind pedagógiai szempontból átgondolt tankönyvvel gyarapodott a magyar általános iskolai hon- és népismereti oktatás. Remélhetőleg hamarosan széles körben elterjed, s nemsokára a gyakorló tanárok tanítási tapasztalatairól is beszámolhatunk.

Kováts Dániel

Moldvai csángó lakókonyha (Harangozó Imre felvétele)